

AZ IRODALOMTÖRTÉNET NÓGRÁDI APRÓSZENTJEI

FERENCZY TERÉZ

A magyar irodalom meglehetősen szegény költőnkben. De a meglévő kevesekre sem fordítottunk elég figyelmet. Ferenczy Teréz szinte vitathatatlanul — a legnagyobb női költőjelen-ség a múlt században, s egy-két jóba-ráton, néhány nógrádi patriótán kívül alig-alig irtak róla. Igaz, nem hagyott maga után gazdag költői örökséget — ezt tragikus végű rövid élete nem tet-te lehetővé: 48-as érzelmű költeményeit pedig házkutatások és zaklatások mi-att kellett megsemmisítenie a Bach-korszak idején. Torzóban maradt köl-tészete inkább csak ígéret, de olyan jelentős ígéret, amelyet költőiségben nem múlt felül senki egészen Kaffka Margitig.

A ház, amelyben született 1830-ban, Szécsény mai piacterén állt, később az állami tejjgazdaság épülete lett és a második világháború előtt bontotta le a „hálás utókor”. Édesapja, a mulato-zó kedvű könyvkötőmester, nem értette meg a serdülő leányka költői hajla-mait. A kis Teréz szünet nélkül olva-sott, autodidaktaként tanult... Abban az időben rendkívüli műveltségre tett szert. Korán kezdett írni. 1844-ben je-lenik meg első műve, az *Esküszegő* cí-mű elbeszélés. Ebben szinte saját ké-sőbbi boldogtalan szerelmét sejtji meg. Egy ifjú kierőszakolja egy lány szerel-mét, a lány hatalmas szerelemre lob-ban, de a fiú elutazik, és elfeledi a

lányt, aztán mást vesz feleségül. Ez lesz Ferenczy Teréz sorsa is.

Első művének megjelenése idején megy fel Pestre nagybátyjához, Feren-czy István szobrászhoz. A híres mű-vész hajlékában ismerkedik meg a kor híres íróival, többek közt *Czako Zsig-mond drámaíróval*, akinek sötét élet-szemlélete igen nagy hatással volt rá. Költői tehetsége ekkor kap szárnya-ra igazán.

Hazatérve Szécsénybe, nagyon hiány-zott neki a pesti művelt társaság. *Lisz-nyai Kálmán*, az akkori idők népszerű költője meg-meglátogatja, ha éppen ott-hon tartózkodik a szomszéd Varsány-ban. Különben visszavonultan élt. Ma-gánosságát két művelt ember barát-sága, majd szereime oldotta fel: előbb *Kovács Bazil* ferences szerzetese, ké-sőbb *Csere Józsefé*, Pulszky Ferenc költői hajlamú titkáráé. Ők teljesítet-ték be Ferenczy Teréz végzetét.

Magánéletének szálai szorosan az 1848-as forradalomhoz és szabadság-harchoz fűzték. Abban bízott — szerel-mével, Kovács Bazillal együtt —, hogy a forradalmi törvények lehetővé te-szik egybekelésüket. Majd pedig, a szer-zetes Szabadkára irányítása után, má-sodik számú szerelmeséért, Csere Jó-zsefért aggódott. 1849 június 20-án na-gyon szeretett öccse elesett a harcok-ban. A szabadságharc eseményei és azok összefonódása saját sorsával buz-

dító dalok megírására ihlették. És mire a Világost követő gyászos idők elkövetkeztek hazánkra, az ő kedélye is elborult. De mint a szabadságharc alatt is — helytállással lelkesített. A hagyomány szerint költeményei szájról-szájra terjedtek Szécsényben és a környező falvakban. Sajnos, ezek a versek megsemmisültek a zord időkben. De hogy megvoltak, bizonyítja az, hogy Ferenczy Teréz benne volt az önkényuralom „fekete könyvében”. Figyeltették és házkutatásokat tartottak nála. Mindent megsemmisített, de Kossuth államtitkárának, Pulszky Ferencnek az arcképét nem. Négy nap fogságra ítélték ezért. Azt mondják, levelezésben állott a távollétében bitóra ítélt Pulszkyval, sőt magával Kossuth Lajossal is.

A korabeli folyóiratokból jólismert országos híró költő már, mikor 1853 májusában közli a lapok a „legmegrendítőbb hírt”, hogy „lelkes Ferenczy Teréz . . . folyó hó 22-én . . . pisztolylövéssel vetett véget fiatal, alig 23 tavaszt számláló életének.” Az öngyilkosság okát illetőleg meglehetősen tájékozatlanok a lapok. A Pesti Napló még június 3-án is így irt: „Az okokat, amelyek öngyilkosságra bírták, nem tudhatni.” A Divatcsarnok május 25-i száma azonban keresi az okokat. Szerinte Ferenczy Teréz naplótöredékei és Czakó Zsigmond az elé írott sorai „némi kulcsul szolgálhatnak talán a gyászos halál okához?”

Czakó sorai valóban arra engednek következtetni, hogy szerelmes volt Ferenczy Terézbe: „. . . És ajkam nem találta meg keblem nyelvét, amelynek érzelmei névtelenül áradozának sóhajban el.” Hamarosan azt is közlik a lapok, hogy az öngyilkos lány Czakó arcképével ment a halálba. A részvét mellett is kíváncsi olvasótársadalom mármár belenyugodott, hogy az öngyilkosság hátterében Czakó Zsigmond áll!

Csakhogya a pesszimista drámairó — szintén önkézevel vetett véget életének — már hat esztendeje halott volt.

Vége a Divatcsarnok június 12-i számában a halál körülményeiről kimerítő tudósítást olvashatott a „virág lunkadása, elhervadása után érdeklődő közönség”. De ez nemhogya tisztázta volna a dolgot, hanem még csak bonyolította. A tudósító az öngyilkosság előtti napon még együtt sétált Ferenczy Terézrel a szécsényi várkertben. A tudósító szerint a költőnő igen hallgatag volt. „Beszélte, hogya ő csak egyet szeret, kitől viszont szeretetik — nyolc éve már, hogya egymástól távol vannak. . . keservesen sírt. — Sírása közben három szót fájdalmasan rebegte: „Ő már megnősült!”

E napon festészhez ment Gyarmaton. „Az öngyilkossági nap hajnalán a szécsényi bércek alatt tévelygett.”

Egész nap folyamatosan irt. Estefelé kijött a szobából és az áldozó nap sugarain merengett. Amint a nap leáldozott: szobájába visszatért. Néhány perc múlva tompa fegyverdurranás hangzott ki a szobából. A lövés után atyja és nagynénje az ajtóhoz rohantak. Az ajtó zárva volt, csak betöréssel lehetett a szobába lépni. Képzeltetni mennyire megható volt a jelenet! A szerencsétlen hölgyet a pamlag karján könyökölve, kínos arckifejezéssel, szétoszlott hajzattal és felbontott kebellet, női pongyolában, golyó által szíven találva lélek nélkül találták! — Előtte kevés távolságra az asztalon feküdt Czakó arcképe . . . és a jótévő fegyver.”

Ha elvennétek fájdalmaimat,
Az életre több semmi sem marad,
Ami költői, ami szép lehetne . . .

(Vezérhang)

A legnagyobb és a legtartósabb érzése a fájdalom volt. Valóban szenvedett, de nem lázongott a sorsa ellen. Úgy ragaszkodott a fájdalomhoz, mint

az, akit az isten meglátogat. Hiszen a fájdalom avatta költővé. Az különböztette meg prózai környezetétől. Csak a sebek szüntelen fölhasogatása óvhatta meg költészetét az érlemeszesedéstől.

Számára a szomorú és a halálvagy az egyetlen lehetséges életérzés volt. Ebből táplálkozik a hazaszeretete is. „*Mein Herz ist Schmerz, mein Herz ist Flamme*” — írja magáról Heine: Ferenczy Teréz honleányi lobogása is a részvétből, a haza és mások szenvedésének az átérzéséből fakad. A sorozatos csalódások megtanítják a saját korát igazán látni. Néha mintha Petőfi felhők korszakát folytatná tovább:

*Ha fölkelnének mind azon nagyok,
akiktől a történelem ragyog . . .*

Rájuk rohannátok . . .

Ezt kiáltanátok:

Nincs szükség reátok!

(*Bolygó tüzek*)

Csalódásai a szerelemben, a szabadságharc reményeiben halálos válságba sodorták. Sokat és buzgón szenvedett, míg eljutott oda, hogy a földet „*egy roppant nagy rothadásnak*” látta, amelyen az emberek a „*nagy holttestnek izzó férgei*.” Így látva a világot, nem csoda, hogy egyre jobban érzi: „*Lassan, gyilkolva ölnek a napok*.” Még a rajongva szeretett természet sem tudta megtartani. A „*pokcl eljegyzett arája*” 23 éves korában végzett magával, mielőtt kiteljesíthette volna ma is eleven fájdalomú, megie-pően modern hangszerelésű költészetét.

CSALOMJAI PAJOR ISTVÁN

„*Bölcsömet Hont kies Nyékvölgyén*
ringaták:

Jártam öt-hat helyen, kilenc-tíz
iskolát,

Valék ügyvéd, író; fáradtam a
megyén,

Vajon ki él tovább: versem-e, vagy
én?

A kérdést eldöntötte az idő. A feledés homályából kell kiemelnünk a verset is, a költőt is. De egyáltalán érdeemes-e letörülnünk róla a feledés porát? Feltétlenül érdemes. *Pajor István* élete és munkássága nem annyira hagyományként jön számításba, hanem inkább tanulságként. Pályája — kitűnően szemlélteti a magyar köznemesség XIX. századi útját. Annak a köznemességnek, amely a reformkorban és a szabadságharcban — ha közvetlenül is — a haladást szolgálta, de a szabadságharc után hova-tovább szegre akasztja ellenzékiességét és megalkuszik; a régi haladó magatartás azonban bizonyos helyzetekben és esetekben még visszajár.

A régi Hont megyei Nyéken született 1821-ben. A köznemesi család jó-gácsszá tanította ki. Pályáját mint a pecsovicus *Apponyi György* titkára kezdte. Ilyen minőségben ment fel 1847-ben a pozsonyi országgyűlésre. Er-re az útra mindig szívesen emlékezett vissza. Ekkor találkozott *Petőfi Sándorral* és *Kölcseyről* beszélgetett vele. Ugyanezen az úton ismerkedett meg *Kossuth Lajossal* is.

A szabadságharc alatt nemzetőr hadnagy volt. A szabadságharc vége felé Komáromba menekült a megtorlás elől. Világos után visszavonultan élt csalomjai birtokán, majd 1860-ban Balassagyarmatra költözött. A volt re-bellisből lassanként lojális megyei ember lesz: előbb tiszti ügyész, majd árvaszéki elnök. 1882-ben királyi tanácsosi címmel tüntetik ki. 1899-ben be-következett haláláig Nógrád megye ün-nepelt költője — műveit a Kisfaludy Társaságban is felolvassák.

Életében ünnepelték, talán kissé méltatlanul is — mert nálánál érdeme-sebbeket mellőztek, — halála után em-léktáblát kapott és elfeledték, holott ennél többet érdemel.

1859-ben kiadott kötetében 15 év ter-mését gyűjtötte össze. Verseiből ki-

bontakozó gondolatvilága nagyjából a reformkori köznemesség gondolatvilágával azonos. Műfajai az akkor szokványosak: ballada, óda, beszély, epigrama. Témái közt alig akadt eredeti. A stílus fenkölt hanghordozása kissé hamis csengésű szentimentalizmusban olvadozik. Egyszóval Pajor István lírája egy meglehetősen szürke hang a reformkori költők kórusában.

A figyelemre leginkább az epigrammái méltók. Ezekben a gunyoros, kedélyes versikékben egy haladó gondolkodású nemes csipkedi a maradiakat, és nyesegeti a visszasságokat. Ezekben még a stílusa is más: természetes, erőteljes. A Választókban felteszi a kérdést: . . . „*Ki választ? Mondhatni lehetne a bor, pénz, a szekerce, a bot.*” A Haladás szójátékából kiderül, miért idegen a haladás a nemesség egy részétől: „*Mert benne van a »közgyűlésű adás.«*”

Élete második felében tompul az epigrammák élessége. Társadalmi érdeklődése mindvégig megmarad, de nézetei nem jutnak túl egy vidéki nemes társadalmi korlátjain. Egyforma kedélyességgel szól az anyósról, a humanizmusról, a kivándorlásról.

Egyre bőbeszédűbbé válik. Az epigrammából satirikus beszély lesz. De a satíra éle nem mindég helyes irányba vág. Kigúnyolja a dzsentrik párbajörületét, de a polgári haladás szellemében létrejött mértékegységesítő és egészségügyi törvényeket nem érti meg. Ma már csak elnéző mosollyal olvashatjuk a darwini leszámazási elméletéről való véleményét, 1874-ben Darwin egyik tudós híve Magyarországra látogatott. Megjelenése nagy vitákat váltott ki. Pajor István is beszáll a vitába. „*Vogtot, aki 1874-ben Budapesten hirdette Darwin igéit, a fővárosi fiatalság rajongó lelkesedéssel üdvözölte. Ez háborított fel . . . satírában öntém ki megbotránkozásom.*” Irt

erről egy kuplét is. Az érdekesség kedvéért ide iktatom:

DARWIN: *Nem anyától lettél
kókuszján termettél,
forró égöv alatti
majomtól születted.*

WIRCHÓV DARWINHOZ:

*Híres tudós voltál,
sok blondot mondtál,
mig majom-tanoddal
végre is megbuktál*

Kedvvel és hozzáértéssel foglalkozott nyelvészettel. Nyelvészeti álláspontja meglepően imponáló. Részt vett a hetvenes évek új-nyelvújító vitáiban, és igen haladó nézetet vallott. Álláspontját így fogalmazza meg: „*. . . ha a korral haladni akarunk, nem szabad magunkat orthodox nyelvtani szabályok proklamálása által a haladás előfeltételeit! megfosztanunk . . . az élet ezt úgy is kineveti.*”

Pajor István provinciális jelenség. Világnézeti bizonytalanságát — osztályhozetén túl — vidékisége is magyarázza. A vidéki ember számára rendszerint részeire hullik a világ. Csak a szocialista társadalom teszi majd lehetővé, hogy a világot mint egészet szemlélje a vidéki ember is. Pajor még nem látta a polgári fejlődés, a haladó nyelvészet, a darwinizmus, a kivándorlás és a politika összefüggéseit. Mint ahogy bizonyára környezetében sem alkotott, mindez egységes egészet. Csoda-e tehát, hogy a leszűkült horizontú, szét hullt világnézetben egyaránt rajongása tárgya Petőfi és Erzsébet királyné, Madách és Görgey. Lelkesedése emlékezik vissza 48-ra, de ódat ír Ferenc József koronázására. Fölfigyel a zág-rábi nemzetiségi vérengzésekre, de mégis arról szaval, hogy nálunk a „*szabadság napja süt.*”

Itt már talán nincs is világnézet, és elvek sincsenek — enélkül pedig a költészet csak versfaragás. Az utolsó évek költészete nem is több egyszerű

toldforgatásnál. Alkalmi költővé válik. Patetikusan hömpölygő stílusú versfaragó, akinek meg-meg csuklik a hangja a mesterségesen felkeltett indulatok hevében. Ódákat ír a megyei „Jószív” ünnepekre, a balassagyarmati női dalkör estélyeire — a verseket saját-maga szavalja, tehát afféle zengzestemester lesz. Mindez még önmagában szép lehet, ha a meggyőződés őszinteségével párosul. De költőnk szavai üresen konganak, mesterkéltszentimentalizmussal. Egyéni meglátás, gondolat nincs sehol.

Es mégis, nemcsak tanulság, hanem példa is lehet előttünk, Pajor István. Mindennapi munkája mellett, vidéken élve is fáradhatatlanul dolgozott a szellemi élet különböző területein. Jogi tanulmányokat írt, nyelvészkedett, nyelveket tanult és forgatta a tollat. Schiller és Goethe verseket fordított, átültette Horatius epistoláit is. A balassagyarmati Nagy Mihály utcai házában tehát a kultúra tiszteletére méltó szerelmese élt és alkotott.

Szabó Károly

MUSTÓ JÁNOS: FIATAL BANYÁSZ